

**ДИТИНА І КНИГА –
ВИЗНАЧНИКИ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ
КУЛЬТУРИ НАЦІЇ**

Матеріали обласної науково-практичної конференції

**м. Кіровоград,
2003**

ЗМІСТ

Вступ	2
<i>Овчаренко Н.Ю.</i> Відкриття конференції	3

I. СТАН КНИГОВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ УКРАЇНИ І КІРОВОГРАДЩИНИ

<i>Бакаленко Л.Я.</i> Видавничі процеси в Україні сьогодні	5
<i>Бондар В.В.</i> Книги для дітей видані на Кіровоградщині в останнє десятиріччя	7

II. ЧИТАННЯ ЯК ПОКАЗНИК ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І РОЗВИТКУ ДИТИНИ

<i>Живицька Л.В.</i> Удосконалення роботи з позакласного читання у початкових класах ...	8
<i>Ліней О.В.</i> Читання як засіб полі - культурного виховання дітей.....	13
<i>Фролова В.С.</i> Читання як показник загальної культури і рівня розвитку дитини	17
<i>Соколова В.В.</i> Проблеми “нечитання” сучасних дітей та шкільне вивчення літератури ...	19

III. КУЛЬТУРНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

<i>Громовий В.В.</i> Гімназія як культурно-освітній заклад	21
<i>Кулик О.О.</i> Вплив художньої літератури на емоції дитини	26
<i>Іванко А.Б.</i> Книга як засіб формування національної самосвідомості на уроках історії... ..	28

ВСТУП

Відомий літературознавець, культуролог академік Д.С.Лихачов, свого часу сказав: “... бібліотеки – основне в культурі країни. Може не бути університетів, вищої освіти, але якщо є хороші бібліотеки, все можливо відтворити. Саме тому бібліотеки в обсязі культурних цінностей мають стояти на самому високому рівні”.

Про роль бібліотек в нашому житті, про збереження фондів і обов’язкове їх поповнення, про право дітей на повноту і свободу доступу до інформації йшла мова на обласній науково-практичній конференції “Дитина і книга – визначники безперервності культури нації”, яка відбулась в обласній бібліотеці для дітей ім. А.П.Гайдара в рамках акції “Діти – наше майбутнє”, присвяченій проведенню в Україні Року дитини.

Затримка з виданням збірки матеріалів науково-практичної конференції пов’язана з фінансовими труднощами, але актуальність питань, що розглядалися не втрачено.

У конференції взяли участь письменники, бібліотекарі, представники органів влади, місцевих видавництв, освіти.

У наш час коли кібернетичні машини відтворили роботу сотень нервових клітин і виробили в своєму електронному мозку умовний рефлекс, перейшли до аналізу емоцій і успішно працюють в цьому напрямі, гуманітарна роль книги надзвичайно важлива.

Про необхідність змінити ситуацію на користь книги, систематично формувати читацькі смаки, працювати на створення в школах і сім’ях культури книги, наголошували в своїх виступах учасники конференції.

Запам’ятались доповіді, що не увійшло до збірки.

Клочек Григорій Дмитрович – доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої школи України, він же – директор приватного видавництва “Степова Еллада”.

Дідик Костянтин Дмитрович – директор обласного державного видавництва. Варто виділити приємну особливість в роботі цих видавництв: вже зараз вони знані і популярні серед тих, на чий інтерес і запити працюють, а саме: студентів, учнів загальноосвітніх шкіл, вчителів, викладачів, зрештою всіх, хто любить книгу, літературу.

Куценко Леонід Васильович, доцент кафедри української мови та літератури державного педагогічного університету ім. В.Винниченка, зупинився на добротності наших попередників, тих людей, що опікувались освітою і культурою нашого краю у ХІХ – ХХ століттях.

Єршова Наталія Олександрівна голова Всеукраїнського фонду “Родина” звернула увагу на необхідність відродження сімейних читань та їх позитивний вплив на духовний розвиток дитини.

При упорядкуванні матеріалів науково-практичної конференції промови учасників залишено без змін.

ВІДКРИТТЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Н. Овчаренко,
заступник начальника
управління культури
Кіровоградської
облдержадміністрації

Шановне товариство!

Дозвольте від імені обласної державної адміністрації привітати усіх вас у стінах цієї найбільшої книгозбірні області, яка є не тільки інформаційним, але й культурно-просвітницьким центром, побажати творчих успіхів, плідної роботи.

Давно визначено, що читання – потужній засіб сприйняття оточуючого світу, а сам процес читання та засвоєння прочитаного – одна з таємниць людської психіки. Відомі слова Дідро: “Люди перестають думати, коли перестають читати”.

Загальновідомо, що читання є одним з найбільш сильних факторів формування особистості, кристалізації її індивідуальної моделі культури. Ефективність виховної ролі читання, а також спрямованість характеру його соціального впливу є важливим фактором, що визначає суспільну значимість читання, його місце в системі духовно-культурних цінностей.

Вивчення виховних аспектів читання в Україні має довгу історію і сягає в минуле століття. У цій області накопичено достатньо вагомий досвід. Разом з тим, умови, що змінили функціонування книги, читання, освіти, розвиток нових засобів впливу на читацьку діяльність, позначилися й на читацькій свідомості. Саме з огляду на це проблема читання дітей, їх літературної соціалізації давно потребує осмислення, наукової, а також практичної розробки. Допмагають у цьому дитячі бібліотеки, вбираючи в себе різні аспекти суспільного життя, його матеріальні та духовні цінності, вони покликані відігравати важливу роль у формуванні покоління всебічно розвинутих, свідомих громадян держави. Принциповим для вирішення цього завдання стало сьогодні для дитячих бібліотек забезпечення права дітей на повноту і свободу доступу до інформації, реальна допомога кожній дитині у вирішенні її життєвих проблем.

На сьогодні дітей області обслуговують 33 самостійні бібліотеки, серед яких провідну роль відіграє обласна бібліотека для дітей, як методичний центр та найбільша книгозбірня серед дитячих бібліотек регіону, фонд якої налічує 185 тисяч примірників друку. Щорічно бібліотеки відвідують понад 65 тисяч читачів дітей.

Бібліотеки проводять значну роботу по обслуговуванню дітей, популяризації літератури. Пріоритетні напрями у роботі – допомога навчальному процесу загальноосвітньої школи, популяризація кращих зразків світової літератури, а також літератури з питань морально-правової, екологічної освіти, краєзнавства, організація змістовного дозвілля дітей і підлітків.

Бібліотеками області здійснюється певна робота по реалізації національних та обласних програм “Діти України”, “Обдаровані діти”, “Українська родина” тощо. В центрі уваги обдаровані діти, діти-сироти та інші соціально незахищені групи дітей. діяльність бібліотек координується з дитячими виховними установами, школами, позашкільними закладами.

Тому я думаю, що дуже важливо, що найбільша книгозбірня області розпочала обласну акцію “Діти – наше майбутнє”, присвячену проведенню в Україні 2001 року як року дитини, в рамках якої відбувається сьогоднішня науково-практична конференція “Дитина і книга – визначники безперервності нації”.

Мета цього заходу – звернення уваги громадськості на становище дітей в регіоні, активізація роботи бібліотек з установами і організаціями, що займаються вихованням дітей, створення умов для їхнього всебічного повноцінного розвитку, розкриття можливостей особистості, посилення ролі дитячого читання, як одного з видів культурної діяльності дітей.

Отже, дозвольте ще раз привітати вас і побажати плідної роботи у вирішенні проблем духовного відродження нації.

Дякую за увагу!

I. СТАН КНИГОВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ УКРАЇНИ І КІРОВОГРАДСЬКОЇ

Видавничі процеси в Україні сьогодні

Л.Бакаленко,
начальник управління
у справах преси та інформації
Кіровоградської
облдержадміністрації

Шановні учасники науково-практичної конференції!

Маю приємну нагоду виступи перед вами зі словом про стан книговидання для дітей в Україні та на Кіровоградщині. 26 травня ми відзначали день працівників видавництв, поліграфії та книгорозповсюдження. Як завжди до цього професійного свята управління у справах преси та інформації підготувало аналіз діяльності видавничо-поліграфічного комплексу та перспективи його розвитку в області. І звісно ж у цьому контексті йшлося про книгу для дітей. Існувати автономно вона не може, і перебрала на себе проблеми, які властиві всьому комплексу.

Треба зазначити, що ця сфера не позбавлена уваги Президента України Л.Д.Кучми, Затверджена ним у 1995 році державна програма розвитку преси та книговидання, відповідні укази, спрямовані на підтримку книговидання та поліграфії, певною мірою пом'якшили кризову ситуацію в галузі. Незабаром українська книга відчує підтримку і від нещодавно прийнятого Верховною Радою Закону “Про внесення змін і доповнень до деяких законів України з питань оподаткування, що стосуються видавничої справи”, який був теж внесений президентом. Цим законом 1 січня 2003 р. встановлюється нульова ставка ПДВ на поліграфічне устаткування для випуску газет, журналів, книг, і не братиметься мито за них при ввезенні на митну територію України.

Всі ці заходи повинні позитивно вплинути і на життя дитячої книжки.

Про те, що галузь розвивається і має великі перспективи свідчить і кількість видавничих і поліграфічних підприємств у нашій області. Їх на сьогодні налічується понад 30. Отже поява нової книги – це вже не така й велика рідкість. На виконання Указу Президента України “Про додаткові заходи щодо державної підтримки національного книговидання і книгорозповсюдження” головою ОДА була затверджена Обласна програма розвитку книговидання та книгорозповсюдження на період до 2005 року, яка передбачає і розвиток видавничої діяльності, і зміцнення матеріально-технічної бази видавничих організацій та друкарень, і розширення мережі книгорозповсюдження...

Аналіз діяльності у видавничо-поліграфічній сфері області, є віддзеркаленням усіх тих негараздів та проблем, які торкнулися цієї галузі на державному рівні. Практично основною їх причиною є не виважена податкова політика. Це робить українську книжку неконкурентоздатною порівняно з набагато дешевшою продукцією, яка завозиться з-за кордону. А низька платоспроможність населення плюс висока собівартість книги робить її недоступною широким колам читачів. Саме тому з кожним роком кількість видань і тиражі зменшуються, реалізація випущених книг уповільнюється.

Нині на середньостатистичного жителя в Україні випускається менше одного видання, тоді як ще у 1989 році виходило 3,6 книги. Характерно, що в Росії, незважаючи

на подібні труднощі перехідного періоду, цей показник становить 3,2 книги, у Польщі цей показник становить 9,5, і у Німеччині –12 книжок. 23 травня нинішнього року у Києві відбулися Всеукраїнські збори видавців поліграфістів та книгорозповсюджувачів, учасником яких я була. Зазначалося, що минулого року в Україні вийшло 8 млн. примірників книг. Тоді як у Польщі – 150 млн. Художніх книг для дітей в Україні минулого року видано 160 назв загальним тиражем 1,2 млн. як сказав на зборах народний депутат, президент асоціації виготівників поліграфічної продукції Михайло Онуфрійчук, “у таких умовах до читачів можуть прийти будь-які ідеї”.

Та попри всі негаразди дитяча книжка живе завдяки такому українському видавництву, як “Веселка”. За роки незалежності тут випустили понад 700 назв книжок, започатковано нові серії – “Українське відродження”, “Гетьман України”, “Світочі”, “Живиця”, “Ластовенятко”, “Казки народів світу”, продовжують виходити видання серії “Шкільна бібліотека” та інші. Це видавництво повернуло із забуття десятки імен українських письменників та майстрів перекладацької справи. У час нелегких економічних випробувань дитяча книжка в Україні є, хоча й потребує значної підтримки держави.

Ми розуміємо, що згортання українського книговидання стає на заваді реалізації творчого потенціалу вчених, письменників, журналістів, технічної інтелігенції, суттєво звужує задоволення духовних запитів людей, негативно відбивається на морально-етичному стані суспільства. І тому високо цінуємо велику роботу Кіровоградського державного видавництва, яке видає досить широку серію книг для дітей та букварик “Віконце”, який вже користується і популярністю, і має високу оцінку педагогів. Тут видають цілу серію зошитів для тих, хто вчиться писати та рахувати, ціле розмаїття книжок-розмальовок, яку так люблять наймолодші художники, казки, вірші для дітей місцевих авторів. Продукцію нашого видавництва знають практично у всій Україні. Якщо Костянтин Дмитрович Дідик (директор видавництва) говорив, що західні регіони ще б треба було освоїти, то нещодавно і звітти надійшло замовлення. 23 травня у Києві на Всеукраїнських зборах працівників видавництв, поліграфії та книгорозповсюдження К.Д.Дідик одержав Почесну грамоту Кабінету Міністрів України, якою нагороджено трудовий колектив Кіровоградського державного видавництва за вагомі трудові здобутки та значний внесок у розвиток вітчизняної поліграфії. Давайте його з цим і привітаємо.

Видавничо-поліграфічний центр “Мавік” нинішнього року порадував і читачів, і наших кіровоградських авторів, так як абсолютно безплатно видав антологію поезії “Євшан” – гарну за змістом і привабливу за оформленням, знову ж таки, завдяки старанням керівників цього центру Олександра Миколайовича Сіоми та Валерія Леонідовича Добробатька . Ми маємо пишатися видавництвом “Степова Еллада”, унікальним видавництвом, завдяки його директору, професору, доктору філологічних наук Григорію Дмитровичу Ключеку. Цікаво і з перспективою працюють ТОВ “Код”, ТОВ “Імекс”, Центрально-українське видавництво.

Незважаючи на усю складність економічного стану видання та поліграфії в державі, завершу свою промову з вельми переконливих цифр. Минулого року в усіх країнах світу видруковано щонайменше 1,2 млн. назв книжок накладом у межах примірників на загальну суму 35-40 млрд. доларів США.

Таким чином, книговидання на зламі тисячоліть є дійовим чинником упевненого поступу людської спільноти, невичерпним джерелом подальшого розвитку культури, науки, освіти, інформації, інтелектуального потенціалу на всіх земних обширах. Незважаючи на песимістичні прогнози, друковане слово не втрачає, а навпаки, якісно

нарощує свій всеосяжний вплив на ефективний, досконалий надійний інформаційно-комунікабельний інструмент у суспільному бутті з-поміж новітніх інформаційних технологій та телекомунікаційних заходів. Бо ж справедливо вказував наш співвітчизник М.Бердяєв, що якби люди не відчували гіпнозу слів, то невідомо, яка влада змогла б утриматись.

Ще дозволю собі одні цитату: “... ні одному джерелу енергії не вдалося створити такого світла, яке випромінює маленький томик, і ніколи електричний струм не буде володіти такою силою, якою володіє електрика, закладена в друкованому слові”. (С. Цвейг)...

Книги для дітей видані на Кіровоградщині в останнє десятиріччя

В.Бондар,

голова обласної організації
Національної спілки
письменників України,
письменник

Письменники, що народились або працювали на терені сучасної Кіровоградщини, мають похвальний здобуток у царині написання й видання книг для дітей. Варто лишень згадати “Намисто”, “Федька-Халамидника”, “Кумедію з Костем” та інші твори Володимира Винниченка (окреме видання “Раб краси”, з передмовою та впорядкуванням Володимира Панченка, Київ, Веселка, 1994), дитячі оповідання і повісті Івана Микитенка, Юрія Яновського, “Три товстуни” Юрія Олеші, майже всю спадщину Віктора Близнеця. Сьогодні це класика, на якій виховуватиметься іще не одне покоління дітей.

У 60-90-і роки письменники Кіровоградщини книги для дітей видавали у видавництвах Києва, Одеси, Дніпропетровська. Серед них варто назвати книги: Олени Журливої “Хто знає, як рік минає”, “Голуби”, “Ой, літечко, літо”, “У нашої Наталі”, “На зеленому городі”; книги Миколи Стояна “Мої маленькі друзі”, “Найкраща задача”; письменників-земляків Віктора Терена, Леоніда Гендюка, Анатолія Гая, Валерія Гончаренка, Галини Демченко, Євмена Доломана, Людмили Коростіної, Тереня Масенка, Сергія Плачинди, Івана Хоменка, Валерія Юр’єва, Євгена Железнякова: “Виріс в полі колосок”, “Ходить весело вітрець”, “Танкодром”, збірка “Котигорошкове поле” (Дніпропетровськ, 1989) та із творами Віри Вієвської, Петра Селецького, Володимира Кобзаря.

Принципово нова доба у виданні книг для дітей – роки нашої Незалежності, коли з’явилися можливості видавати книги у себе – в Кіровограді. Дитяча книжка, видавці мені притакнуть, стала поки що єдиною, спроможною бути комерційною. Досвід Кіровоградського державного видавництва – прилад. Якщо сьогодні книги видаються накладом 1 тисяча примірників, а то й 500, 300, ба 50 (!), то дитяча розмальовка з віршем-поемкою Валерія Гончаренка “Цар Сонько і кіт Санько” уже витримала третє перевидання загальним накладом 15 тисяч примірників.

У КДВ видано ще не один десяток книг для дітей: переважно це казки зарубіжних та вітчизняних авторів (Андерсена, Шарля Перро, братів Грімм,) українські народні казки. Твір Гончаренка став першою апробацією Кіровоградських авторів, видано також книгу

Анатолія Черниша “Сонячний зайчик”, інших авторів. Це єдине фактично видавництво, яке поставило, як кажуть, на дитячу книжку і має певні здобутки.

В інших видавництвах книги виходять безсистемно. Назву авторів і книги: Анатолій Черниш “Рідних звуків голоси” (Степ, 2000р.), Євген Железняков “Моє село” (1993р.) і Володимир Кобзар “Буваличі” (КДВ,1993р.), Антоніна Корінь “Веселі дрібнички із сімейної скарбнички” (Центрально-українське видавництво, 1994р.), Марія Балюк “Мій друг” (ЦУВ,1996р.), Володимир Шурапов “Гавроші з Балашівки” (ЦУВ,1995р.), Дмитро Чимісов “Мій коник” (ЦУВ, 1995р.), Іван Коровий “Мій квітничок” (1994р.), “Помогайко” (1994р.).

Твори для дітей ввійшли окремими розділами у книги Олени Журливої “Я одна...” (Мавік,1998р.) та Наума Добрини “Будьте, як удома!” (Мавік, 1999р.).

З’являються у краї книги самих дітей – Мирослави Ковалишиної, колективних збірок “Брунька розкрилася учора” (упорядник В.Погрібний, 1996р.) та “Білі крила” (упорядник В.Бондар, 2001р.). Найпомітнішою з цих книг стала поетична книга випускниці гімназії № 5 Ярослави Бабич “За русявим морем” (Степ, 1992р.).

Видавництва пробують видавати літературу для дітей літературознавчого характеру про творчість письменників, що пишуть для дітей. Ось деякі з них: буквар “Віконце” Єрошкіної О., Ніна Головань “Ми готові до школи?” (ЦУВ, 1994р.), Марія Балашова “Дитина прийшла на землю” (КДВ,2001р.), Антоніна Гурбанська “Віктор Близнець” (Код, 1998р.).

Перспективи видань книг для дітей на Кіровоградщині значні. Скажу про тих авторів, чії рукописи чекають виходу у світ: Тамара Журба, Петро Селецький, Валерій Гончаренко, Євген Железняков, Анатолій Черниш, Федір Непоменко.

II. ЧИТАННЯ, ЯК ПОКАЗНИК ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ І РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Удосконалення роботи з позакласного читання у початкових класах

Л.Живицька,

доцент кафедри філологічних
дисциплін початкового навчання
Кіровоградського державного
педагогічного університету
ім. В.В.Винниченка

Практична реалізація гасел гуманізація, демократизація, індивідуалізація навчального процесу в сучасній школі зумовлює певні особливості організації роботи із школярами на уроках та в позаурочний час. Так, звичні форми роботи з позакласного читання, найбільш перспективного з погляду стимулювання самостійної роботи учня з книгою, подальшої самоосвіти школяра, поступово трансформуються або замінюються новими, нетрадиційними як за змістом, так і за формою проведення.

Уроки-ранки, уроки-звіти, усні журнали, диспути, “дебати”, літературні вітальні, захисти читацьких щоденників у масовій шкільній практиці – свідчення того, що ідеї розвитку пізнавальної активності і самостійності кожного учня у процесі позакласного читання сприйняті вчительським загалом. Проте звертання вчителів початкових класів до нових форм роботи ще не є гарантією достатнього високого рівня сформованості у кожної дитини читацьких інтересів, конкретних вмінь самостійно працювати з книгою.

Про які ж особливості організації уроків з позакласного читання слід пам’ятати вчителеві, щоб надійно досягти цієї мети?

По-перше, важливо обов’язково зберігати зв’язок класного та позакласного читання за базовими навчальними завданнями цих розділів шкільної програми:

- 1) навички читання (свідомість, швидкість, правильність, виразність);
- 2) розвиток мовлення на основі прочитаного (мовленнєві навички та вміння);
- 3) вміння розуміти прочитане:
  - зміст (виділення основних фактів та їх зв’язків);
  - ідейна спрямованість твору (характеристика дійових осіб, оцінка їх вчинків, визначення ідеї твору);
  - форма (виявлення нових слів, їх семантизація, виділення зображувальних засобів художніх творів, їх жанрових особливостей.).

Це має бути зрозумілим для учня і знайти відображення в оцінці його відповіді на уроці з класного чи позакласного читання, незалежно від того, який варіант оцінювання використовується: догматичне або розгорнуте, аргументоване оцінювання вчителем; умовне позначення оцінки дітьми (сигнальна картка, “долонька”, “пальчики”), рейтингове поле, дискусійна таблиця, бал; само- та взаємооцінка. Слід лише підкреслити, що метою будь-якого оцінювання є формування в учнів ауторейтингу, самокорекції та визначення шляхів саморозвитку.

На заняттях з позакласного читання вчитель може пропонувати види роботи як добре відомі школярам з уроків класного читання, так і варіативні, що мають, наприклад, ігрову форму або дозволяють залучати до вирішення навчальних завдань не тільки окремих учнів, але й малі групи, пари з постійним чи змінним складом, забезпечують поступовий перехід від репродуктивних вправ до творчих.

Це може стосуватися окремих видів роботи. Наприклад, шкільною програмою обумовлене вміння молодших школярів орієнтуватися в колі читання, класифікувати прочитане за принципом тема – автори – жанри – твори – герої, працювати за виставкою дитячих книжок. На заняттях з позакласного читання можна запропонувати такі більш цікаві або особисто значимі для дітей варіанти раніш засвоєних прийомів, “Голосування книжками” (за проханням вчителя учні підносять дібрані ними книжки з віршами, читають напам’ять та коментують яскраві рядки, що сподобалися: книжки з оповіданнями або науково-популярними статтями, пояснюють, що нове, корисне для себе взяли тощо); “Бібліотека” (учень просить порекомендувати, що читати з теми, “бібліотекар” аргументує вибір певної книжки); “Аукціон” (діти рекламують книжки, характеризуючи їх з погляду емоційного сприйняття, змісту, героїв, мови, роботи художника-оформлювача і т.ін.); “Жива виставка” та “Загадки “живої виставки” (кожна “книжка” розповідає про себе, потім “казки” декілька разів перегруповуються за різними ознаками, питаючи у класа: “Ми які? А ми які?”).

Варіативність прослідковується і при побудові цілого етапу уроку. Так, повністю дублює типові види роботи з аналізу тексту (ділення на частини, вибіркоче читання та відповіді на питання, словарна робота, виразне читання, словесний малюнок) рольова гра “Знімаємо фільм”, коли діти, спираючись на точні рядки, ремарки прочитаного тексту, працюють у складі малих груп як “сценографи”, “костюмери”, “гримери”, а після захисту роботи цих груп “режисери” пояснюють свій задум, проводять режисерський показ, а потім пробу акторів. Весь фрагмент уроку сприймається учнями як гра, розвага, але така гра спонукає до більш уважного аналізу самостійно прочитаного тексту, формування низки ідей для тлумачення образів, відтворення деталей, прямо не описаних автором тощо.

За “кубиками” В.Я.Проппа, який класифікував типові повороти в сюжетах слов’янських казок, можна провести цілий урок-дослідження або урок-звіт за матеріалом книжок з позакласного читання.

По-друге, для повноцінної організації самостійної роботи учнів з книжкою дуже важливо не лише враховувати спільне в задачах, змісті, формах роботи з класного та позакласного читання, але і вносити чіткі корективи з урахуванням саме самостійного позакласного читання.

Так, при вдосконаленні навичок читання тепер більше уваги приділяється читанню мовчки, як найбільш природному, раціональному для самостійної роботи під час перегляду періодики, нової літератури, вибору потрібного матеріалу.

Змінюються і вимоги до швидкості читання в залежності від його виду (детальне, вивчаюче, оглядове, ознайомлююче). Читання вголос, правильне і виразне, використовується на уроках позакласного читання порівняно не так часто. Ось чому в залежності від того, де, коли, для чого буде використано інформацію з нового тексту, має сенс планувати різні види читання, пов’язані з різними формами (читання вголос і мовчки) і різним темпом читання.

Вивчаюче (детальне) читання використовується, коли бажано одержати повну і точну інформацію з тексту і адекватно відтворювати її з певною навчальною метою.

Ознайомлювальне читання використовується, коли перед читачем ставиться завдання знайти в тексті головну, необхідну інформацію, визначити зміст кожної частини в самому загальному вигляді. Оглядове читання переслідує мету скласти загальне уявлення про зміст тексту.

Для організації свідомої самостійної роботи молодших школярів із книжкою в бібліотеці, книжковому магазині, вдома доцільно поступово вводити інтегральний алгоритм роботи з джерелом. Такий алгоритм значно полегшує пошук потрібної інформації в новій книжці (новому тексті), використовує прийоми роботи, характерні для оглядового та ознайомлювального читання.

Елементи роботи за інтегральним алгоритмом можна поступово переносити з уроків позакласного на уроки класного читання. Наприклад, основу тренажера для підготовки орфоепічно правильного читання нового тексту складають опорні, ключові слова, пари ритм, типові для усної народної творчості звороти, за якими, ще не читавши новий твір, можна спрогнозувати його основну тематику, жанр.

Щодо вміння розуміти прочитане, на уроках з позакласного читання доцільно все частіше практикувати нові прийоми свідомої роботи з новим текстом: кероване читання з помітками, в першу чергу, при читанні науково-пізнавальних статей (V – знаю, + - нове, ? – не зрозумів, ! – цікаво), прогнозування змісту художнього тексту (за опорними словами, першим чи останнім абзацем, змістом прочитаної частини, ілюстраціями тощо), “експертна оцінка”, “кубування” (гра “Все про нього” – добір-класифікація різноманітної інформації про героя, автора твору ; виділенням мікротем у складі великої теми-розділу на уроці-звіті ; визначення назви (мікротем) та змісту кожної сторінки усного журналу. Використання того чи іншого прийому залежить від рівня підготовки класу. Наприклад, в двох паралельних класах діти готували усний журнал про Т.Г. Шевченка. Хоч сторінки-мікротемі частково співпадали з урахуванням головних подій життя, творчого шляху поета та різнився підхід до інтерпретації цих відомостей. В одному випадку це було класифікування-відтворення третьокласниками матеріалу, знайденого в художніх книжках про Т. Шевченка, тому в журналі під назвою “Вшануймо Шевченка” були такі сторінки: 1.Сирота в свитині. 2. Доля поета. 3. Україна в картинах та поезіях Т. Шевченка. 4. Тебе ми не забудемо, Тарасе. У другому випадку була спроба проникнення у внутрішній світ творця, розповідь від першої особи. Журнал називався “Кобзар. Розповідь про себе” і мав такі сторінки : 1. “Мені тринадцятий минало”. 2. “ Залізу в бур’яни і там малюю”. 3. “ Вся країна повіта красою”. 4. “Кайдани порвіте !” 5. “Заповіт мій - слава моя “. Таким чином, незважаючи на подібність використаного фактичного матеріалу, ці уроки з позакласного читання різнилися за емоційними та змістовними акцентами, глибиною аналізу творів Кобзаря, звичайно, творчим доробком учнів, які готували кожен сторінку.

Робота з новою дитячою книжкою стає більш свідомою і зацікавленою при умові ведення читацького щоденника, в якому фіксуються прізвище автора та відомості про його життя, тематику творів, історію написання даного твору; назва книжки та серія, в якій вона вийшла; перелік і коротка характеристика героїв, їхніх вчинків; відгук на книгу (анотація чи рецензія); питання за змістом твору, враховуючи всі аспекти аналізу художнього тексту (опора для дітей – “кольорові таблиці”: різний колір як тло для питань різних рівнів усвідомлення змісту); “скарбничка мови” (нові невідомі слова, яскраві вирази); “хитрі питання” на перевірку уваги, пам’яті, творчої уяви тощо).

Взагалі кардинально змінюється характер питань при аналізі творів, практикується не відповіді на питання вчителя, а самопостановка питань учнями-читачами за

основними позиціями аналізу тексту під час “бесіди” або “суперечки” з автором, героями.

Такі питання націлені не лише на більш глибоке розуміння твору, але й творчий розвиток, а часто на моральне, емоційне виховання і психокорекцію дитини. Наприклад, в книзі Л.Б.Фесюкової¹ вони згруповані за рубриками “Уроки моралі”, “Виховання добрих почуттів”, “Мовленнєва зарядка”, “Розвиток мислення та уяви” “Казка і математика”, “Казка і екологія”, “Казка розвиває руку”. В дослідженні, присвяченому “казкотерапії”², теж розглядаються різні напрями роботи з цим найбільш популярним серед дітей жанром: 1) аналіз казки (“бібліотерапія”, “розв’язання казкових задач”); 2) казкова іміджтерапія; 3) медитація на казку; 4) оповідання казок (індивідуальне та групове); 5) малювання та постановка казок (“лялькотерапія”); 6) складання казок.

Розвиток мовлення на матеріалі з позакласного читання повинен бути чітко спрямований на формування комунікативних вмінь. Це стосується, в першу чергу, різних видів переказів: переказ особам, незнайомим зі змістом нового твору; переказ, побудований з певною мовленнєвою метою (повідомити, пояснити, довести, висловити своє ставлення, думки, почуття з приводу прочитаного тексту); переказ з урахуванням ситуації і великого контексту (поінформованість слухача, його стан, наявність часу, інтересу тощо); переказ, в основі якого лежать дії трансформації, комбінування, перефразування прочитаного (співставлення вчинків героїв та їх мотивів, переказ від імені дійової особи і т. ін.).

Саме для позакласного читання характерні і такі види роботи, як складання анотації, різних видів рецензій, відгуків, підготовка рефератів.

Дітям видаються природними завдання на аналіз тексту з використанням віртуальної реальності. Наприклад, подорожуючи Містом Казок (урок-ранок з позакласного читання), другокласники брали участь у книжковому ярмарку (пропагуючи книжки, використовували сполучення типу “мелодрама “Попелюшка”, культовий твір “Котигорошко”, детектив “Червона Шапочка”), в суді допомагали героям казок писати скарги на порушення прав дитини, у видавництві коментували роботу художників-оформлювачів та готували оптимістичну кінцівку для “поліпшеного перевидання” кількох сумних казок, допомагали поважній фірмі затвердити героя казки на вакантну посаду (лікар з досвідом роботи в екстремальних ситуаціях, звичний до нетрадиційних видів транспорту), спілкувалися за допомогою сотового телефону з героями казок, щоб застерегти, порадити, привітати.

По-третє, плануючи систему роботи з позакласного читання, слід забезпечувати постійне підвищення рівня самостійності молодших школярів при роботі з книгою, включати зону найближчого розвитку кожної дитини. Так, під час уроку-ранку дитина розповідає (читає, декламує, розігрує) те, що їй найбільше сподобалося в улюбленій книзі. Урок-звіт вже вимагає від учня вміння добрати за допомогою вчителя декілька творів за певною темою те перегрупувати прочитане за мікротемами (наприклад, осінь – як осінь приходять в ліс, в поле, на річку; як змінюється восени життя птахів, звірів; чим зайняті в цю пору трудівники ланів тощо). Урок-усний журнал показує вміння учнів самостійно виділити мікротеми-сторінки журналу та добрати й скомпонувати за кожною сторінкою необхідний матеріал.

¹ Л.Б.Фесюкова. Воспитание сказкой. – Харьков: Фолио, 2000. – 464 с.

² Т.Д.Зинкевич-Евстигнеева. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии. – СПб: Златоуст, 1998. – 352 с.

Хочеться підкреслити в цьому плані значення гри “Дебати”, яка набирає все більшої популярності як в середній школі, так і в початкових класах, бо націлена на вироблення вмінь організованого, аргументованого обговорення різних тем. По-перше, такі вміння базуються на досвіді попередньої самостійної роботи: треба вміти ставити питання, аналізувати причину певного явища, підходити до вирішення проблеми з різних точок зору: залучати для цього необхідну літературу (художні книжки, довідники, газети, журнали), вести побіжні записи; складати звіти чи тези промови.

По-друге, особлива увага звертається на рівень ведення дискусії, тож виступи оцінюються на основі “З-М” 1) “матерія” (зміст), 2) “метод” (організація), 3) “манера” (особливості подання). За першим критерієм, типовими помилками вважається повторення предмета дискусії замість його аргументування, викладання переконань замість фактичних доказів, відхилення від теми, надмірне цитування замість стислого наведення чіткої думки на підтримку своєї пропозиції тощо; за другим – помилки в розподілі ролей учасників, задовгі, несвоєчасні або нелогічні промови; за третім – невиразне (дуже швидке або монотонне) мовлення без використання засобів виразності голосу та зовнішнього виду, з явними мовними недоліками; невідповідна поведінка (самовпевнена, занадто агресивна тощо).

Звичайно, для молодших школярів доцільно використовувати не весь сценарій гри, а лише основні принципи організації роботи: поділ на 2 команди, які представляють стверджуючу та заперечуючу лінії аргументації, можлива наявність хронометриста, який слідкує за регламентом, обов’язкова робота судді (суддівські обов’язки приймає на себе вчитель або декілька учнів у складі малої групи). Проте, на відміну від умов гри “Дебати” для дорослих, варіант для учнів початкових класів дозволяє збільшити кількість учасників команди (малих груп), не зберігаючи при цьому характеристики, закріплені за ролями I, II, III промовців та традиційну кількість раундів, чергового промовця ж вибирають за рішенням вчителя чи рішенням команди. Зрозуміло, різняться і теми, винесені на дебати. Наприклад, першокласники вирішують, чи варто звіряткам пускати до рукавички за пожилця півника, судячи з того, що знають про нього з народних казок, а третьокласники – чи подобається герой “Малого грішника” М.Коцюбинського, або на уроці-звіті з позакласного читання на тему “Книжки про тварин” – чи треба заводити дитині домашню тваринку.

Проте, який би напрям роботи з позакласного читання ми не розглядали, головне – виховати гідного члена суспільства, розумну і добру людину, навчати молодших школярів використовувати прочитане для формування власного погляду на життєву проблему, необхідної інформативної бази даних.

Читання як засіб полікультурного виховання дітей

О.Ліпей,

заступник директора з наукової
роботи Кіровоградської обласної
бібліотеки для дітей ім. А.П.Гайдара

Запропонована проблема дуже об’ємна. Охопити всі її аспекти в одному виступі, звичайно не можливо. Тому я спробую коротко зупинитись на деяких питаннях, висвітлених на сторінках друкованих видань, висловити власну думку з цього приводу, спираючись на досвід роботи нашої бібліотеки.

Діти і книга. Яку роль відіграє читання в житті юного покоління? Це питання дуже актуальне на сьогоднішній день. Проводяться масштабні соціологічні дослідження, окремі теоретики і практики висловлюють свою думку на сторінках періодичних видань. Причому спеціалісти приходять до висновків: місце читання в житті дітей і підлітків падає.

Зараз діти віддають перевагу сучасній музиці, спілкуванню, заняттям за інтересами. На зміст їхнього читання значною мірою впливають засоби масової інформації, посилюється вплив відеопродукції.

І картина дитячого та підлітково читання теж трансформується: у юних з'явилися нові пристрасті, підвищився попит на гостросюжетну і фантастичну літературу. Нові захоплення – містика, тріллери, комікси. У своєму виборі діти стають самостійнішими.

Негативно позначається на читацькій активності дітей і обмеження випуску книжкової продукції. За даними соціологічних досліджень попит на дитячу літературу задовольняється лише на 30-35%.

Аналізи читацьких формулярів, анкетування і розмови з дітьми свідчать ще про один фактор, що впливає на читання: це – елементарна відсутність вільного часу. Адже так багато треба читати за шкільною програмою. За умов уведення нових предметів, змін у структурі учбових закладів, відсутності підручників учням і бібліотекарям доводиться вишукувати потрібний матеріал з багатьох джерел.

Аналіз видачі літератури на допомогу в засвоєнні шкільної програми, здійснено у бібліотеці за 5 місяців 2001 року, серед учнів 3-8 класів (180 осіб), показав, що відсоток цієї літератури від загальної кількості прочитаної, збільшується прямо пропорційно до віку читачів. Серед учнів 3-х класів означений показник становить 33%. 5-х класів – 39%. 8-х – 49% від загальної кількості прочитаних книг.

Втрачання інтересу до читання у сучасних дітей обумовлене ще й пасивним ставленням до цього дорослих. Привернути дитину до книги, викликати потребу в спілкуванні з нею – ось одне з головних завдань, яке стоїть перед дитячою бібліотекою, а значить перед бібліотекарями, учителями, батьками.

Нашою бібліотекою було проведено соціологічне дослідження “Українська художня книга в читанні учнів 1-4 (5) класів”. Його мета – визначити стан укомплектованості, якість фондів, особливості і діапазон читання української книги дітьми молодшого шкільного віку. У ньому взяли участь 27 бібліотекарів і 241 школяр. Відповідаючи на запитання “Про що любиш читати?”, діти не лише називали конкретну тему, а й дописували: “Все одно про що, якби було цікаво” або “не дуже люблю читати, не цікаво пишуть”. І це не випадково. Відомо, що інтерес до книги виникає тоді, коли є незвичайний, і, водночас пізнавальний сюжет, хороший літературний стиль, яскраве поліграфічне оформлення.

Тому діти віддають перевагу пригодам, подорожам, фантастиці, гумору – 52,3%, казкам (як авторським, так і народним), коміксам – 51%. Книгами про тварин і рослини цікавляться – 41,5%, про життя дітей – 21,6%, історією – 9,1%.

Більшість дітей називають улюбленою ту книгу, яку читали останнім часом за шкільною програмою (75,1%). Аналогічні відповіді й на запитання про щойно прочитане та про твори письменників, що вже знайомі дітям. І тут мабуть, справа не в тому, що вік опитуваних не дозволяє їм розрізняти ці речі. Діти, або перевантажені інформацією і не встигають читати для себе, або ж навпаки, мало знають про ті книги, які можна і треба читати, як ми говоримо для душі. Йдеться про необхідність надання маленьким читачам

з боку бібліотекарів допомоги щодо розуміння широкого спектру інформації про наявну літературу.

Що ж читали останнім часом учні 1-4 (5) класів? Найчастіше згадуються твори: Т.Шевченко “Садок вишневий коло хати”, “Мені тринадцятий минало”, “Кобзар”, “Наймичка”, “Катерина”; І.Франко “Фарбований лис”, “Осел і лев”; Л.Українка “Давня казка”, “Лісова пісня”, “Біда навчить”; М.Коцюбинський “Маленький грішник”, “Ялинка”; П.Мирний “Морозенко”, “Чіпка”; українські народні казки; збірка творів українських письменників “Веселі пригоди”; Остап Вишня “Усмішки”; В. Винниченко “Федько-халамидник”; Ю.Яновський “Петрусь і Гапочка”; казки Б.Грінченка та Ю.Ярмиша; Б.Чалий “100 пригод Барвінка та Ромашки”.

Називаються також твори М.Вінграновського, О.Олеся, О.Єфімова, Л.Письменної, Ю.Чеповецького та інших письменників, характерних для читання учням молодшого шкільного віку.

Найбільшою популярністю серед маленьких читачів користуються твори “Земля світлячків”, “Звук павутинки”, “Женя і Синько” В.Близнеця; “В країні Сонячних Зайчиків”, “П’ятірка з хвостиком”, “Тореадори з Васюківки” В.Нестайка; “Михайлик – джура козацький” М.Пригари; “Пригодам – ура!” А.Костецького; “Про Озивайка...” А.Давидова; “Школа під голубим небом” В.Сухомлинського; “Веселі казки” П.Глазового; “Вітя на вулиці” В.Кави та інші.

На питання “Хто ж впливає на вибір книги?” відповіді дітей можна розподілити таким чином: самостійно добирають літературу 56,4%; 27,8% покладаються на професійність бібліотекаря; 19,1% - довіряють порадам друзів, а 14,9% - однокласникам. На жаль, не має жодної згадки про вплив батьків на читання дітей (порада, книга-дарунок, рекомендація конкретної книги тощо).

Про зростання попиту юних на українську художню книгу свідчать 27 відгуків бібліотекарів. Але, на жаль, вони вказують на: недостатню кількість у фонді потрібних книг (44%), невдале поліграфічне оформлення (35%), нецікавий сюжет (21%).

Матеріали дослідження виявили і культурно-читацький рівень дітей, і ступінь професійної компетентності бібліотекарів. Безперечно, складні обставини сьогодення привели до відсутності у фондах необхідних дітям творів українських авторів. А цього не повинно бути. На мою думку, позитивно на роботі бібліотек може позначитись державна політика щодо збільшення кількості видань української художньої літератури та забезпечення ними, в першу чергу, бібліотек.

Матеріали вищезазначеного дослідження показали, що послабився вплив батьків на дитяче читання. Це пояснюється низкою факторів, що обмежують час, який батьки можуть проводити за читанням і навчанням власних дітей, звідси у них високий ризик стати функціонально неграмотними дорослими.

Згадаймо ці фактори. Перш за все, це – кризові явища в економічному житті суспільства, які негативно вплинули на моральний клімат навіть у благополучних родин; це – ріст розлучень, а значить збільшення кількості сімей з одним із батьків, це – велика зайнятість на роботі (чи у пошуках засобів існування) обох батьків.

Тому дитячі бібліотеки, як своєрідні соціальні інститути, мають підвищити роль книги і бібліотекаря у сімейному вихованні, в інтелектуальному розвитку і духовному збагаченню не лише дітей та підлітків, але й дорослих, покликаних організувати дитяче читання.

Відомо, що дитина-читач народжується в сім’ї. Якщо вона, досягши певного віку, не читає – як правило, не читає родина. Може й нам краще починати говорити про книгу і

дитячу бібліотеку з майбутніми батьками ще до народження дитини, як це робиться, наприклад, у Фінляндії. Тоді, безумовно повинен бути міцний контакт у роботі бібліотек для дітей та дорослих з названою категорією читачів.

Бібліотекарі можуть запитати: “А чи почують наш голос мами й тата під час шквалу інформації?”. Відповідь одна: можна друкувати десятки тон чудових творів для сімейного та дитячого читання, але ними мало хто буде цікавитись, якщо ми, бібліотекарі, не будемо переконувати, що саме ці книги необхідно читати, якщо не будемо вчити як це робити. А цього можна досягти лише звертаючись безпосередньо до людини, торкаючись витоків її душі: дитина матиме успіх, їй житиметься краще, якщо вона полюбить книгу і навчиться читати поміж рядками; а дитина полюбить читання, якщо батьки будуть читати разом з нею...

Отже, метою спільної роботи бібліотек з батьками, на мою думку, є: залучення дитини до читання, виховання любові до книги, уміння вдумливо читати; опанування навичками самостійної роботи з літературою різних журналів і видів, тобто виховання культури читання.

Досліджуючи ряд проблем, що впливають на читання дітей і підлітків, ми не можемо ігнорувати того, що вже існує. А саме: читання не повинно конкурувати з іншими заняттями дітей. Їхніми захопленнями музикою, телебаченням, відео і т. ін. Читання повинно стати невід’ємною частиною розумного використання вільного часу і відпочинку.

У нашій бібліотеці, наприклад, ми діємо таким чином. У питаннях рекомендаційного читання намагаємось дуже обережно, суто індивідуально, підходити до кожної дитини, головне – бачити в кожному читачеві особистість.

У масових заходах, засобах наочної популяризації книги – активно використовуємо дискусійні, діалогові форми, ігрові елементи, які роблять поведінку дітей невимушеною, щирою. До цієї роботи залучаємо не лише юних читачів, а й батьків, письменників, керівників студій, гуртків, фахівців з різних галузей. Так поступово склалися тісні контакти з ДЮЦем, обласним ліцеєм мистецтв, художніми та музичними школами міста, обласним театром ляльок та еколого-натуралістичним центром, і, звичайно з телебаченням і радіо.

Загальні інтереси дітей, спільна творча діяльність з дорослими створюють невимушену атмосферу взаєморозуміння й відпочинку, спонукають до згуртування їх за інтересами, здобуття знань.

Створені на такій основі, читацькі об’єднання бувають досить “живучими”, привертають до себе все нових і нових членів. Вже декілька років у нашій бібліотеці діють: правовий лекторій для підлітків “Іменем закону”, клуби “Ситуація”, “Сходинки у прекрасне”, гурток “Книга і лялька”, “Школа ввічливості”. Їх робота спрямована на морально-правове, етичне та естетичне виховання юних читачів, розвиток їхніх творчих здібностей, розширення кругозору та світу захоплень.

Цікава історія створення клубу спілкування “Ситуація”. Його було організовано за ініціативою учнів 7-х класів школи-гімназії №5. На засіданнях розглядаються питання морально-етичного плану - взаємостосунки між ровесниками в різних ситуаціях: у школі, вдома, на відпочинку; між дітьми та дорослими (батьками, вчителями). Проходять вони у формі зустрічей з цікавими людьми, бесід, диспутів, конкурсів, включають різноманітні ігрові елементи. А теми, як правило, підказують самі діти. Готуючись до наступного засідання, гуртківці з задоволенням виконують домашні завдання. Незалежно від теми і форми проведення занять, усі вони неодмінно пов’язані з книгою і читанням, з

популяризацією художньої та науково-пізнавальної літератури і хочеться сподіватись, сприяють духовному становленню юних.

Вважаю за доцільне використати також досвід зарубіжних колег по проведенню різного роду акцій, кампаній, розробці та втіленню в життя програм, що сприяють формуванню читацької культури дітей на загальнодержавному рівні.

На мій погляд, являє інтерес програма створена центром книги Бібліотеки Конгреса США “Читай – пиши – сейчас!” (1996р.), мета якої – підтримка читацьких навичок дітей під час літніх канікул. Вона включала такі пункти: спонукати дітей читати п’ять днів на тиждень – по 30 хвилин, домагатись того, щоб кожна дитина щодня засвоювала нове слово, залучати до безплатної роботи з дітьми спеціалістів, педагогів, психологів та інших. Позиції нової кампанії “Створення нації читачів” звучать теж реалістично: “навчи читати хоч одну людину”, “переконай свою дитину записатись до бібліотеки”, “тримай книги скрізь у домі”, “подаруй будь-кому книгу чи передплату на періодичне видання” тощо. Ця, здавалося б, буденність запропонованих дій має сильний психологічний ефект – вона найкраще переконує людей у досягненні кінцевої мети: створення “нації” читачів.

Читання як показник загальної культури і рівня розвитку дитини

В.Фролова,
директор Кіровоградської
районної бібліотеки
для дітей і дорослих

Книга – постійне джерело знань, надбаних людством протягом віків. Спілкування з книгою допомагає дитині оволодіти певною сумою знань, засвоїти досвід попередніх поколінь, прилучає її до культурних надбань та цінностей українського народу, його звичаїв та традицій.

Література як мистецтво є частиною творчої духовної культури кожної нації, народу. Її значення полягає в творенні мистецьких, естетичних, ідейних та пізнавальних вартостей.

Про мистецьку творчість Тарас Шевченко писав: “Високе мистецтво сильніше діє на душу людини, сильніше, як сама природа. Яка ж незбагненна божественна тайна схована в цьому ділі руки людини, в цьому божественному мистецтві. Творчістю називається ця велика божественна тайна”.

Національне і культурне значення літератури ідентично визначав Н.Левицький: “За міру розвитку цивілізованої нації звичайно приймають її літературу. По літературі видно, як глибоко йде релігійне життя нації, як високо піднялася просвіта розуму, куди йде її політичне життя”.

Книга завжди займала значне місце в системі цінностей нашого народу, починаючи з часів Київської Русі, культура якої стала підвалинами нашої культури. З прийняттям християнства поширюється книжне вчення – це не просте навчання грамоти, а викладання, яке давало серйозну на той час освіту. Справжнім гімном книзі закінчується літописна розповідь про просвітницьку діяльність Ярослава Мудрого. “Велика то користь буває людині до вчення книжного. Книги ж учать і наставляють нас на путь покаяння, і мудрість, і стриманість здобуваємо ми з словес книжних, бо се є ріки, що наповнюють весь світ увесь. Се є джерела мудрості, бо є у книгах незмірна глибина”.

В одній давній книзі читаємо: “Ум без книг, як птиця без крил. Як і вона злетіти не може, так і ум не домислиться досконалого розуму без книг”.

Ми, бібліотекарі, не сумніваємось в необхідності книг. Але наш час відзначається кількісним і якісним ростом нових носіїв інформації, вони необхідні – це реальний наслідок прогресу.

Але як трагічно буде для людини, коли з її життя піде книга. Тому що читання, вільне у виборі, не регламентоване часом, яке забезпечує особисте спілкування з текстом, може бути найдієвішим шляхом розвитку Людини в людині. Саме тому так важливо, щоб книга як можна раніше почала входити в духовний світ кожного.

На жаль, дослідники читання дітей не займались проблемами взаємодії дитини і книги в період від року до трьох років, поки дитина ще не почала ходити в дитячий садок. Час “неорганізованого” дитинства ще не став об’єктом уваги. А тим часом, цей ранок життя надзвичайно важливий для формування майбутнього читача. Ми повинні знати, що потреба в книзі, як щоденному джерелі, що розвиває розум, почуття й волю, закладається саме в перші роки життя. І мабуть, якби в сім’ях піклувалися про виховання маленького читача, цивілізованому світу не довелося б сьогодні жахатися від появи нечитаючого покоління.

Книги дуже потрібні для розвитку розуму дитини, її здібностей до навчання, інтересу до знань. Найновіші дані педагогічної науки свідчать про те, що розумові здібності залежать не стільки від природних задатків, скільки від особливостей навчання і виховання в ранньому дитинстві. Готувати до школи – це значить з першого року розвивати мовлення дитини, пам’ять, увагу, мислення.

У дитячих садках з дітьми займаються за спеціальними програмами, але й дома розвиток дитини не може йти сам собою. У режимі дня потрібно виділити годину для спілкування, де значне місце займає книга.

Для розвитку здібностей дітей використовується метод розвиваючого навчання – тобто спільне читання батьків з дітьми і бесіди про прочитані книги, які для самостійного сприйняття дитини ще важкі. Виникає питання: прискорюючи розвиток дитини, чи не забираємо ми радощі дитинства? Навпаки! Професор Амонашвілі в книзі “Здравствуйте, дети” пише: “...дитинство – це не просто віковий період, коли дитині хочеться гратися, стрибати. Справжнє дитинство – це процес подорослішання, життя людини, яке переходить з однієї якості в іншу, більш високу. Невірно ми часом думаємо, що дитину можна порадувати тільки подарунками, чи розвагами. Навчіть її читати казку, навчіть її пізнавати дійсність – і вона радітиме тому, що доторкнеться до свого майбутнього”.

Сказане стосується дітей різних вікових груп: діти залишаються дітьми, але здобувають розумне дитинство. Дитяче читання – велика сила, але кожному зрозуміло, що безсистемне, поверхове читання не приносить користі. Що це значить? Це значить – постійно викликати у дитини інтерес до книги, слідкувати за їх вибором, допомагати зрозуміти прочитане, виховувати культуру читання.

Вибирати книги для дітей батькам допомагають бібліотекарі, забезпечуючи всебічний, гармонійний розвиток дитини. Потрібно постійно знайомити дитину з художніми творами, які увійшли в золотий фонд української та світової літератури, з творами сучасних авторів, привчати постійно читати дитячу періодику.

При виборі літератури потрібно враховувати розвиток дитини й той факт, що книга повинна стимулювати його. Рекомендуючи книги дитині, необхідно знати її інтереси і нахили. Свобода вибору підвищує інтерес до читання.

Варто формувати у дитини свідоме ставлення до книги і бібліотеки, вчити самостійно вибирати книги і уважно вдумливо читати їх, виробляти навички самостійної роботи з книгою.

Як навчити дітей уважно і вдумливо читати книги? Для цього використовують різні методи, серед них – голосне читання. Діти, яким мало читали в дитинстві, не вміють уважно слухати і тому їм важко у школі. Продовжувати голосні читання треба й тоді, коли дитина, ставши школярем, читає самостійно. У сім'ях, де батьки не організують читання дітей і книга не в пошані, телевізор може принести шкоду читанню, а, відповідно, й розвитку дітей.

Якщо працювати з дітьми систематично, виховуючи в них інтерес і любов до книги, то можна бути впевненим: основи культури читання закладені, а відповідно – створені найважливіші передумови для подальшого розвитку розуму дитини, моральності і естетичного сприйняття світу.

Вмінню читати систематично і осмислено навчає школа і бібліотека. Багато чого в читацькій біографії дитини залежить від того, наскільки майстерно бібліотекар разом з педагогами залучає її до книги, навчає оволодівати мистецтвом літературного читання, закріплюють читацькі навички, розвивають художній смак.

Ось чому бібліотекарі приділяють велику увагу пошуку нових технологій популяризації літератури, які забезпечують формування у дітей щоденної потреби у читанні книг, роботі з ними. Бібліотеками використовуються нові форми роботи, які можуть зацікавити сучасних дітей. Це такі, як: брейн-ринг, літературні ігри, різноманітні вікторини. Ефективними формами популяризації літератури є презентації книг, мандрівки літературними стежками видатних письменників. Виправдали себе різноманітні літературні конкурси, турніри.

Важливе місце в діяльності бібліотек займає робота з читацькими об'єднаннями. При бібліотеках створюються гуртки “Друзі бібліотеки”, “Юні книголюби”, клуби любителів поезії, функціонують “Книжчині лікарні”, лялькові театри тощо.

Хочеться ще раз наголосити на тому, що кардинальні зміни, які відбуваються в усіх сферах нашого суспільства, особливо в становленні національної школи, вимагають оновлення багатьох аспектів діяльності бібліотек. Бібліотека повинна утвердитись як центр духовного становлення і культури юної особистості, формування ціннісних орієнтирів через засвоєння надбань національної та світової культури.

Проблеми “нечитання” сучасних дітей та шкільне вивчення літератури

В.Соколова,

вчитель-методист

української мови та літератури

ЗОШ № 26 м. Кіровограда

Якщо відштовхнутись від назви конференції, то маємо зрозуміти, що діти – це і є забезпечення безперервного розвитку нації, а книга – то виразник культури нації.

І завдання школи та бібліотеки полягає в тому, щоб забезпечити розвиток цих виразників безперервності у гармонійному єднанні, бо ж яке покоління виховаємо, такий розвиток культури матимемо.

А яку сучасну молоду людину ми сьогодні маємо? Які проблеми маємо з читанням дітей? Звідки і чому виникають проблеми “нечитання” у дітей? На цих запитаннях я зупинюся у своєму виступі, оскільки вони є спільними для школи та бібліотеки.

Як відомо, до читання або “нечитання” дитина в основному прилучається в школі.

Духовний світ сучасного школяра дуже складний і суперечливий: акселерація та інфантильність, максималізм і нестійкість настроїв, гучні декларації та споживацький підхід до духовного. А, як відомо, знання і переконання – речі полярні. Тож виникає питання: чому школа, щиро прагнучи виховати патріота, громадянина, іноді виховує демагога? Відповідь проста – існує невідповідність між тим, що діти бачать, відчувають, і тим, що чують.

У зв'язку з цим виникає низка проблем (в тому числі й з культури читання), від вирішення яких у кінцевому результаті залежить духовний світ молодої людини.

Світогляд та естетика у подальшому житті людини залишаються на 85% такими, якими виробились ще в школі. А звідси – яка величезна громадянська відповідальність вчителів літератури.

Американський педагог Роберт Вайтхед казав, що одними із завдань викладання літератури є виховання у дітей любові до читання, розвиток читацького інтересу, підготовка кваліфікованого читача, а відтак – хороші книги, хороша програма, одухотворений учитель і, обов'язково, діяльність учнів, пов'язана з вивченням літератури.

На сьогодні у великої літератури є багато конкурентів: кіно, телебачення, естрада. Школяр, який переглянув екранізацію шкільного художнього твору, читати цей твір вже не стане. А якщо й прочитає, то це буде під тиском оцінки.

Крім конкурентів, яких, при вдумливому підході, з супротивників можна перетворити на союзників, інтерес до вивчення літератури підривають ще й ... деякі вчителі. Ті, які забувають, що література крім пізнавальності, має ще й емоційну та вольову сторони. І учні не повинні вивчати художній твір у школі як історію – через заучування, запам'ятовування і відтворення. Головним у шкільній освіті на уроці літератури повинні бути – обмін враженнями від прочитаного, тобто - що вразило, сподобалось, а що ні й чому? Які сторінки твору можна вважати найсильнішими, а які слабшими і чому? Які почуття виникають під впливом змісту твору, які картини та образи постають в уяві і на які роздуми вони наштовхують? Як поцінувати даний твір, в чому сила його і настільки він актуальний нині? Що зі змісту художнього твору можна й слід узяти до своєї програми самовиховання?

Так і тільки так можна розвивати інтерес до читання. І читацьку культуру ми втрачаємо до тих пір, доки будемо розглядати школярів лише як учнів, котрі мають засвоїти певну суму знань.

У наш час кількість каналів наукової і мистецької інформації незмірно зросла. Сучасний підліток стоїть на роздоріжжі – наука – розвага – література. Таких, що вибирають слово літератури, на жаль, помітно меншає. І вчителі і бібліотекарі змушені констатувати, що на сьогодні читацький інтерес серед дітей катастрофічно падає.

Чому?

Більшість причин цього, я вважаю, народжені в школі. Не хочуть читати з декількох причин, але найголовніше:

- твори, які вивчаються в школі, не вписуються в коло їхніх інтересів;
- ці твори не мають пересічної точки з їхнім життям і тому учнівський “культурний фонд” не дозволяє їм дорости до розуміння навчальних творів.

Все це робить читання літератури немотивованим, і учні стають жертвами педагогічного насилля. А всяке насильство веде або до бунту або до рабства. Стан читання художньої літератури учнями в школі представляє зараз саме цю модель. Одні – “бунтарі” – їх протест виражається втому, що вони перестають читати; інші – в інтелектуальній сфері схильні до рабства. З них виростають інфантильні читачі.

Приблизно так народжується проблема “нечитання” сучасних дітей.

Стає ясно, що причини цієї проблеми треба шукати в самому курсі вивчення літератури. А що про нього можна сказати?

Програма заснована на історико-хронологічному принципі вивчення літератури. Це збільшує розрив між школярем і письменником. Учні інколи не можуть зрозуміти навіть вони працюють з тим чи іншим твором. А раз так, то така робота не дає морального задоволення. Такий дискомфорт перероджується часто в “стійкий читацький імунітет”.

Це тому, що шкільна програма з літератури на враховує найважливіших цілей виховання дітей в плані розвитку їх самостійного читання.

Щоправда, тепер програми мають не обов'язковий, рекомендаційний характер. Вчитель навіть сам може складати свої програми. Але ж навчання та виховання дітей – не приватна справа вчителя, яким би талановитим він не був. Необхідні якісь орієнтири, які б дозволяли побачити кінцеві та проміжні результати навчально-виховного процесу, потрібне формування чітко визначеного рівня підготовленості учнів, без чого навчальний предмет в школі перестає бути навчальним.

Дехто з вчителів вважає критерій інтересу вирішальним для побудови вивчення курсу літератури. Інтереси, звичайно, треба враховувати. Але їх треба розвивати.

І от саме цю роботу ми, вчителі, можемо робити спільно з бібліотекою. Завдання можуть бути різні: це і невеличкі дослідницькі чи пошукові роботи, це і підготовка рефератів, це і складання тематичних карток чи алфавітного каталогу вивчених тем, це і бібліотечні уроки, це і спільні зустрічі та обговорення новинок літератури. Бібліотеки повинні стати центрами досліджень, провідниками в світі інформації.

Дані педагогічних досліджень кажуть про те, що любов або байдужість до читання в основному складаються у дітей до 12 років.

То як же структурувати літературну освіту, щоб не втрачався читацький інтерес зі школи?

- Зробити як в Німеччині, де ведеться “екземплярне вивчення”, тобто: вивчення окремих, не завжди пов'язаних один з одним фактів?

- Чи як в Чехії?.. Де література несе чисто виховну функцію?

- Чи підкорити курси кожного класу суворому хронологічному принципу?
- Чи замінити його проблемно-тематичним принципом, який повніше враховує потреби учнів?

- А може краще було б побудувати концентрований курс вивчення літератури.

У кожному класі вивчати твори від давнини до сучасності. Хоча це, швидше, буде матеріал формуючий (за чеською методичною термінологією).

Крім цих “шкільних” проблем читання є ж ще й таке питання: є сучасна молодіжна музика, ну а де ж сучасна молодіжна українська література?

Словом, проблеми постають серйозні, але зводяться до єдиного вирішення – для того, щоб забезпечити безперервність розвитку культури нації, вчителям та бібліотекарям треба навчити дитину любити книгу – значить треба її прославляти і пропагувати, а для того, щоб пропагували – треба взяти на себе відповідальність за формування та розвиток свідомості дитини. Мені, наприклад, важко миритися з тим, що з десятків тисяч письменників великої української літератури в школі вивчають творчість лише 78, серед яких є не всі, на мою думку, висококласними представниками національної культури.

І на завершення додам.

Молода людина, підліток не винуватий, що губиться в безкінечно різній інформації. Наші діти освічені, але недостатньо поінформовані. А саме інформація визначає сьогоднішнє життя людини, диктує його стиль.

Що ж робити? Треба нам добре працювати на інформаційному полі, не протиставляючи одні засоби інформації іншим: традиційні – у вигляді книг чи газет, - сучасним – телебаченню чи інтернету.

Майбутнє – за синтез і першого, і другого та ще чогось нового, третього і обов’язково того, що зветься небайдужістю з боку дорослих – нас, вчителів та бібліотекарів дитячої бібліотеки, які постійно, щодня знаходяться віч-на-віч з майбутнім.

III. КУЛЬТУРНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНИХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Гімназія як культурно-освітній заклад

В.Громовий,
директор української
гімназії № 5

Єлисаветградська гімназія... На фоні рутини і муштри, які панували в більшості гімназій Російської імперії, вона була одним із не багатьох острівців, де вдавалось, долаючи загальну задушливу атмосферу, яка панувала тоді в гімназійній освіті, створити ефективну педагогічну систему.

Нашій гімназії вдалось уникнути в період свого “Золотого часу” (90-і роки XIX ст. і особливо на початку XX ст.) низку типових вад гімназійної освіти. Наприклад, В.Розанов писав про традиційний конфлікт міста і гімназії, який був типовим явищем, в Єлисаветграді спостерігаємо прямо протилежне: гімназія користувалась постійною підтримкою міської влади, і сама відігравала роль одного з найбільш важливих культурно-освітніх центрів міста.

Якщо в інших провінційних містах виникали проблеми з набором гімназистів, в Єлисаветграді не було відбою від бажаючих вступити до підготовчого класу. Багато хто, особливо, євреї, (для них в Росії був встановлений відсоток норми при вступі до середніх і вищих навчальних закладів) роками добивались, щоб їхні діти потрапили до гімназії.

І, звичайно, ще одним фактором успіху гімназії в Єлисаветграді була своєрідна аура міста, одного з провінційних маленьких Парижів, яка створювала і певний інтелектуальний фон, і зораний ґрунт для місцевих навчальних закладів.

Дев'ять років тому група ентузіастів, молодих педагогів і науковців обласного центру, зрозумівши, що подальший розвиток освіти неможливий без найширшого використання спадщини минулого, створили оргкомітет по відродженню гімназії. Заклик “Вперед, назад, до гімназії!” отримав, з одного боку, широку підтримку і громадськості, і владних структур, з другого – жорстокий опір консервативної частини міста.

І хоч питання про повернення історичного приміщення гімназії так і не було вирішено, все ж, за ініціативою “знизу” гімназія, як найбільш класична інновація, почала відроджуватись і в нас, підтверджуючи вислів Леонардо да Вінчі “Нове – це добре забуте старе”.

Звичайно, мова не йде про копіювання освітніх моделей історичної давності, але, будуючи сучасну гімназію, варто підняти і осмислити великий пласт нашої педагогічної спадщини, який до останнього часу залишався незадіяним.

Учні гімназії, які прославили свій навчальний заклад і своїх учителів, стали головним свідченням виправданості гімназійної моделі освіти.

Зараз ми з вдячністю згадуємо кращих учнів гімназії і намагаємось простежити долю хоча б деяких найбільш відомих гімназистів, які складають гімназійний пантеон.

ПАНТЕОН ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ:

1. Винниченко Володимир Кирилович (1880 – 1951)
2. Гессен Борис Миколайович (1893 – 1936)
3. Гольденберг (Арго) Абрам Маркович (1897 – 1968)
4. Гомберг Мозес (1866 -1947)
5. Завадовський Борис Миколайович (1845 – 1951)
6. Івашкевич Ярослав (1894 – 1980)
7. Канделакі Володимир Аркадійович (народився в 1908р.)
8. Лангемак Георгій Еріхович 1898 – 1938)
9. Мейтус Юлій Сергійович (1903 – 1997)
10. Нікітін Фауст Васильович (1894 -?)
11. Поляновський Георгій Олександрович (1894 - 1983)
12. Семененко Олександр Платонович (1898 – 1978)
13. Талмуд Давид Львович (1900 – 1973)
14. Тамм Ігор Євгенович (1895 – 1971)
15. Тобілевич Назар Юрійович (1909 – 2001)
16. Хороманський Михайло Костянтинівич (1904 – 1972)
17. Чеботарьов Микола Григорович (1894 – 1972)
18. Ширман Натан Ісакович (1869 – 1944)
19. Шкловський (Діонео) Ісак Вульфівич (1863 – 1935)
20. Шполянський (Дон-Амінадо) Амінодав Петрович (1888 –1975)

А також: (Б.Ярров, Д.Горшков, А.Величковський, Є.Єфімовський, Р.Лашенко, М.Серебрянський, П.Ойфа та інші).

Гімназійний пантеон складають найбільш значимі для нас імена колишніх гімназистів, про життя і діяльність яких ми маємо достовірну інформацію. Їх значимість визначається різними факторами, тому у списку поруч і Нобелівський лауреат Ігор Там, і відомий політичний діяч та письменник Володимир Винниченко, і скромний елисаветградський лікар Натан Ширман.

Доля розкидала елисаветградських гімназистів по різних шляхах, країнах та політичних таборах. Їхнє життя є своєрідним ретроспективним показом історичного розвитку ХХ століття і різних варіантів вибору власної життєвої позиції. Але ким би вони не стали і який би вибір не зробили, все ж вони не загубились у вирії історії, і залишили в ній свій слід. Одні могли змиритись з радянською дійсністю, їм вдавалось не лише виживати, а й творити (Г.Поляновський, Д.Талмуд, Ю.Мейтус, А.Гольденберг), по інших проїхалась жорстока репресивна машина тоталітарного суспільства і тільки якимось дивом не розчавила зовсім (І.Тамм, Б.Завадовський, О.Семененко), когось у розквіті сил скошив Великий терор (Б.Гессен, Г.Лангемак), а хтось знаходив порятунок в еміграції (В.Винниченко, А.Шполянський, М.Гомберг), де хто повернувся на історичну батьківщину (поляки Я.Івашкевич та М.Хороманський).

Спочатку планувалось включити до цього розділу тільки десять найбільш відомих гімназистів, але потім просто не піднялась рука когось викреслювати. Так довелось створити гімназійний пантеон, який включає два десятки імен. Причому, цей список із відкритим кінцем, адже на місце в цій двадцятці претендує ще не один письменник, вчений, політичний діяч.

Подальші дослідження і уточнення змусять нас розширити і це коло імен.

Так можливо, до їх числа потрапить Б.І.Ярров (1890 – 1973), про якого ми зараз майже не маємо інформації, окрім тієї, яка викладена Романом Гулем у “Новому журналі” (№ 115 за 1974р.).

Це була справді легендарна особистість. Як пише про нього Роман Гуль, Бернард Ілліч народився в Єлисаветграді, де і закінчив гімназію. Розуміючи, що отримати вищу освіту в країні Рад не вдасться, він, ризикуючи життям, утікає за кордон. Оселившись в Америці, він згодом вступає до Нью-Йоркського університету. Основні віхи його подальшого життя: працював у адвокатській конторі Фостера Далласа (він був його близьким другом), під час війни в Лондоні виступав у ролі зв’язківця з європейськими урядами у вигнанні, був членом американської делегації на установчій конференції ООН в Сан-Франциско, в 1952 році став одним із засновників радіостанції “Вільна Європа”.

Серед учнів Єлисаветградської гімназії виділяється і постать Дмитра Степановича Горшкова (1870 - ?), який був знаний у нашому місті як земський діяч і публіцист, видавець та редактор щоденної газети “Голос Юга” та як депутат І-ої Державної думи (див. матеріал : Редактор „Голоса Юга” // Єлисавет. - 1992. - 20 травня. - С.4).

Почесне місце в гімназійному пантеоні можуть зайняти і ряд інших відомих людей. Серед них у першу чергу варто назвати такі непересічні особистості, як політичний діяч і публіцист Євген Єфимовський; російський поет і прозаїк Анатолій Величковський; найстаріший ботанік України Олексій Липа; історик права, прозаїк, професор Українського Вільного Університету у Празі Ростислав Лашенко.

Вивченні життя і творчості колишніх гімназистів є одним із напрямків роботи сучасної гімназії. Це і спосіб поглиблення знань з окремих предметів, це і можливість застосовувати проблемно-науковий метод викладання, це і форма пробудження мотивації до навчання в нинішніх гімназистів, це і шлях виховання почуття гордості за свій навчальний заклад, це і засіб “наближення” окремих тем з різних навчальних предметів до нинішніх учнів гімназії через призму творчості гімназистів “старої” гімназії.

Творчий доробок колишніх елисаветградських гімназистів настільки великий і багатогранний, що коли наш навчальний заклад поставив перед учнем завдання лише вивчити його, для цього б, може, і не вистачило семи гімназійних років, але цього було б досить, щоб кожен сучасний гімназист зміг стати “ всебічно і гармонійно розвинутою людиною”. Можна навіть запровадити викладання окремих предметів, таких як “винниченкознавство”, організувати факультативні курси “Польська література ХХ століття”, “Література російської еміграції”.

А ряд книг колишніх учнів гімназії цілком підійдуть як посібник з історії книги (В.Винниченка “Відродження нації”) та О.Семененка (“Харків, Харків...”), мистецтвознавства (А.Арго “Своими глазами”), історії музики (Я.Івашкевич “Шопен”), фізики (І.Тамма “Основи теорії електрики”, “Рентгенівські промені”).

Ми піднімаємо цілий пласт нашої історико-культурної спадщини, вивчення якої особливо актуальне в Центральній і Східній Україні, де розрив традицій гімназійної освіти розтягнувся на кілька поколінь.

Можливо, наше прагнення знайти своє історичне колись реалізується у створенні музею гімназійної освіти, який варто було б розмістити в приміщенні Єлисаветградської гімназії 1879–1920 років, яке й досі так і не повернуто дітям.

Зараз, окрім того, що ми використовуємо історичну спадщину “старої” гімназії на уроках (нижче ми додаємо відповідні рекомендації) та в позаурочній роботі, в нашому

навчальному закладі введено спецкурс “Гімназійна освіта в нашому краї: минуле і сучасність”, метою якого є систематизація набутих знань про гімназію.

Нам, на жаль, не відомий досвід такої всеосяжної роботи по використанню творчого надбання добільшовицької гімназії та її учнів в інших навчальних закладах. Доводиться самотужки шукати форми і методи її організації, проводити широкомаштабний науковий пошук. Видання першого тому збірника “Єлисаветградська гімназія”, який буде відігравати роль своєрідного посібника для учнів та викладачів, є одним із результатів цієї роботи.

Можливо, це стане стимулом і для інших навчальних закладів у їх пошуках свого місця на педагогічному горизонті. Значення викладання в цій книзі інформації не вкладається у вузькі рамки історії тільки нашого навчального закладу. Вона згодиться і для інших гімназій України, адже важлива не тільки і не стільки конкретика подій, головне – загальна панорама гімназійного життя, уявлення про головні підвалини гімназії як педагогічної системи.

І, звичайно, ніхто не збирається “монополізувати” В.Винниченка чи І.Тамма, Дона Амінадо чи Я.Івашкевича... Тож, сподіваємось, що наведена в цьому розділі інформація про відомих учнів гімназії допоможе іншим навчальним закладам повніше розкрити їх роль в літературі, науці, мистецтві. І хай наші гімназійні класики ще довго служать нинішньому поколінню гімназистів України.

Як швидко сьогоднішнє стає вчорашнім, а вчорашнє – минулим. На прикладі гімназії ми бачимо, як скоротилась відстань до того минулого, яке ще вчора здавалось назавжди забутим, не потрібним і не прийнятним.

У той же час, у міру “наближення” до нас педагогічних засад старої гімназії, чимось далеким і нереальним здаються нам недавні традиції радянської школи, атмосфера тоталітаризму.

Не віриться, що в травні 1992р. Кіровоградська школа № 5, на базі якої почала відроджуватись гімназія, була ще обвішана портретами вождя світового пролетаріату, який, правда, на відміну від більшості тих, кого він повів ламати старий світ, у гімназії вчився, а майже вся шкільна бібліотека була забита партійною макулатурою.

Мабуть скорочується відстань і того майбутнього, в якому ми, сьогоднішні, будемо виглядати наївними і смішними.

Нинішні гімназисти живуть в іншому, ніж жили їхні далекі попередники зі старої гімназії, світі. У світі, де найбільших успіхів досягають ті країни, які мають висококваліфікованих спеціалістів у різних сферах діяльності, тобто, мова йде про інтелектуальний, творчий потенціал кожної країни.

Слова великої вдячності книгам.

Як тільки дитина навчиться розмовляти, вона починає запитувати. Дитина відкриває для себе світ, і їй необхідні посередники. Від того, наскільки вдало ми дамо відповіді на ці перші запитання, залежить, чи навчиться вона радісно дивуватись розмаїттю навколишнього світу, а потім брати участь в його творенні, чи виросте байдужим спостерігачем, якому все зрозуміло.

У вирішенні цих завдань велика роль відводиться бібліотекам, у даному випадку - гімназійній бібліотеці.

Саме тут наші вихованці відкривають для себе високий світ літератури.

Ми розуміємо особливу значимість бібліотеки, розглядаємо її як культурний центр учбового процесу і всього гімназійного життя.

Зараз бібліотека гімназії – це не тільки підручники і художня література, а й солідна кількість енциклопедій, словників, довідників.

Усім відомо, як держава комплектує бібліотеки, тому гімназія проводить акції “Книга в дарунок”. Класні колективи і батьки не шкодують книг бібліотеці. Бібліотеку в гімназії шанують і люблять: тут завжди людно. До речі, наша гімназія передплачує біля 60 найменувань різних періодичних видань. Є бажання посидіти й почитати дитячий журнал, а самостійний пошук інформації сприймається дітьми на “ура”. Праця за одним підручником виховує робота.

Тільки бібліотека дає свободу в співпраці з книгою. У цьому її велика цінність.

Тому в наш час найкращі інвестиції – це внесок в духовне й моральне виховання юних.

Вплив художньої літератури на емоції дитини

О.Кулик,

вихователь-методист

дошкільного закладу № 52 “Казковий”
м. Кіровограда

Сприйняття художнього твору – дуже складна, розвиваюча в часі внутрішня діяльність, в якій присутня уява, сприйняття, увага, мислення, пам’ять, емоції, воля. Кожний із цих процесів виконує свою важливу функцію в загальній діяльності. Отже, художнє слово допомагає дитині ясніше думати і глибше відчувати.

Здатність дитини уявити зображувану ситуацію, розширити рамки власних уявлень з допомогою фантазій, ще в ранньому дитинстві розвивається засобами художньої літератури, а пізніше допомагаючи залучати до більш складних і більш тонких творів, робить ще краще взаємозбагачуваним і неперервним. Фантазія і почуття пов’язані дуже тісно.

Книга для дитини є невичерпним джерелом розвитку почуттів і фантазії, а в свою чергу розвиток почуттів і фантазії приєднує її до духовного багатства, набутого людством.

Для дитини кожний день несе відкриття, які важливі для формування його особистості: це і спілкування з дорослими, дітьми, спостереження, і, звичайно, це інформація, яку діти отримують із книг.

Художня література веде дитину в особливий світ почуттів, глибоких переживань та емоційних відкриттів. Дякуючи казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем. Тут черпаються перші уявлення про справедливість і несправедливість. Сила книги в емоційному вихованні величезна. Від дорослого вимагається глибоке знання дітей, щоб зрозуміти, що і як відчуває дитина, слухаючи той чи інший твір, на що направлені її переживання, наскільки вони глибокі і серйозні, відкрилось їй що-небудь нове у світі почуттів під впливом твору, а якщо ні, то чому; і по-друге, допомагаючи дитині повніше

висловити, проявити свої почуття, створити для неї особливі умови, в яких могли б розвернутися її активність, сприяння героям твору.

Якщо дитина не переживає боротьби добра і зла, якщо замість радісних вогників захоплення у неї в очах зневажливність, - це значить, що в дитячій душі щось надломлене, і багато сил слід прикласти, щоб випрямити дитячу душу.

Батьки часто скаржаться, що їх діти надто чутливі, і, навіть плачуть, коли слухають той чи інший твір, казку. Деякі малюки часто не можуть перенести той момент, коли лисиця виганяє зайчика з його власної хатинки. Але таких сліз не слід боятися – це добрі сльози, вони допомагають нашим дітям вирости справжніми людьми.

Добрі сльози – це потрібні сльози. Вони очищують серце, роблять його чуйним до всього живого. Ми, дорослі, повинні, наскільки це можливо, орієнтуватися в емоціях дітей викликаних казкою чи оповіданням. Як же діти відкликаються на різноманітні моменти перемог чи невдач їх улюблених героїв? Тут мають місце чисто індивідуальні особливості емоційної поведінки дітей. Наприклад, подивимось, як сприймають дошкільники казку С.Лагерлеф “Чудова мандрівка Нільса з дикими гусьми”. Герой казки хлопчик того ж віку. На початку казки він чинить жорстоко, знущається над тими, хто безпорадний, але потім, коли Нільс сам став крихтним і безпорадним, відчув всі негаразди, пов’язані з його слабкістю, у нього з’являється чуйність і уважність, стає небайдужим до чужої біди.

Спочатку діти зосереджують увагу на змістовних моментах сюжету і поступово входять в казкову дійсність. Цей процес супроводжується такими моментами як замирання в одній позі, йорзання на стільцях, якісь неусвідомлені рухи руками.

По мірі розвитку сюжету проявляються більш визначені співпереживання і співчуття героям. Співпереживання, які відповідають стану героїв, перетворюються інколи в копіювання їх дій (хлопчик робить ковток уявленої води саме так, як гусак Мартин; у дівчинки наповнюються очі сльозами, опускаються куточки губ, коли Нільс, головний герой, плаче). Далі співпереживання посилюються. Паралельно поглиблюється засвоєння змісту казки, її причинно-наслідницьких зв’язків що сприяє появленню емоційної оцінки дітей. Цей процес викликає в багатьох дітей необхідність спілкуватися, ділитися своїми переживаннями, оцінками, якби вивіряючи їх на своїх ровесниках (переглядання, взаємні підштовхування, загальний сміх, викрики). Про появу емоційної оцінки можна судити по міміці дітей. Помітно виражена жалість і співчуття коли герой плаче, з’являється посмішка у відповідь на вдале речення персонажами драматичних ситуацій; полегшені зітхання, коли вони минають небезпеку і т.п. Коли герою загрожує небезпека, має місце емоція ляку, страху: розширюються очі, діти здригаються, інколи викрикують. Але у деяких дітей з’являється сміх, посмішка, коли позитивний герой попадає в крутне становище. В цих випадках ми повинні бути особливо уважні і обов’язково після читання твору вияснити, чи добре діти зрозуміли зміст, запропонувавши їм переказати твір. Якщо дитина не зрозуміла зміст твору, слід ще раз прочитати. Буває, що дитина і зміст зрозуміла, але нікого не жаліє, радіє бідам персонажів. Тут має бути дуже копітка робота.

Коли діти поводять себе під час вистав активно, висловлюються, радіють, відчувають жалість, співчувають, то їхні емоції, направленість їхніх почуттів не викликає сумніву. Але як бути з тими дітьми, які замирають, сидять напружені, нічого не помічають навколо? Вони, звичайно, захоплені діями, але що вони відчувають сказати дуже важко. В цьому випадку також слід визначати емоційне ставлення до окремих моментів, розкрити їх почуття. Які можуть бути сильними і глибокими. Під час читання

твору не слід робити дітям зауваження, закликаючи їх сидіти тихо і смирно. Це може перешкодити дитині повноцінно переживати дії казки, замаскує емоціональні оцінки дітей.

Для сприйняття дітьми художніх творів повинна бути створена емоційна атмосфера. У “Школі радості” В.О.Сухомлинського була створена спеціальна кімната казки. Тут діти почували себе у світі казкових образів. Великий педагог надавав великого значення естетичному характеру обстановки, в якій діти будуть слухати казку. Навіть освітлення в кімнаті казок грало велику роль.

Одна із головних умов читання твору – це емоційне відношення дорослого до читаного і, звичайно, велику роль в осмисленні матеріалу, як пізнавального так й емоційного, грають ілюстрації в дитячих книгах. При розгляді з дітьми ілюстрацій, особливу увагу необхідно приділяти аналізу емоційного стану персонажів, зображених на малюнках. (Що з ними відбувається? Чому він плаче? Чому сміється?). В останні роки на прилавках магазинів з’явилося багато ілюстрованих книг, які дійсно викликають у дітей позитивні емоції. Дитина тягнеться до цієї книги. Але, шкода, такі книги не розраховані на широке коло читачів. Не кожна мати, батько має змогу поповнити бібліотеку своєї дитини.

Що ж дає художня література? Як впливає на формування особистості? Вона активізує уявлення дитини, примушує співпереживати і внутрішньо діяти з персонажами, а в результаті цього співпереживання у дитини з’являються не тільки нові знання та уявлення, й що головне, нове емоційне відношення до навколишнього: до людей, до предметів і явищ. Книга прочитана, але вона ще довго повинна жити в садку, в сім’ї у вигляді різноманітних ігор, розмов. Необхідно створити такі ігрові умови, в яких діти і персонажі ніби зблизяться, ввійдуть в контакт один з одним. Тоді ті емоції, ті почуття, які виникли в процесі читання, знайдуть вихід і одержать такий розвиток, який визначає педагогічний процес.

Книга як засіб формування національної самосвідомості учнів

А.Іванко,
заступник директора
Кіровоградського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти
ім. В.Сухомлинського

Проблема формування національної самосвідомості української молоді сьогодні є, як нам видається, однією з центральних в роботі сучасної школи. Мала енциклопедія етнодержавознавства так розкриває сутність поняття національна самосвідомість: “це ... особливий динамічний складник самосвідомості особистості, який включає в себе усвідомлення індивідом своєї національної належності, специфічних рис власної нації, відмінних від інших, її історичного минулого, а також відношення до цінностей, які нація напрацювала в процесі свого розвитку. У національній самосвідомості, окрім цього, зафіксовані бачення національних інтересів та майбутнього власної нації”¹.

Сьогодні, процес відродження України триває. Однак, відбувається він непросто, складно, бо тоталітарна система докладала стільки зусиль, щоб відібрати в нас мову, позбавити наш народ історичної пам'яті. Видатний український педагог Г.Ващенко констатував: “Більшовики спаплюжили нашу історію, облили брудом наших визначних діячів, зогидили нашу літературу і наші традиції”².

Тож не дивно, що цілі покоління молоді виростили без знання власної історії, без правдивих уявлень про минувшину свого народу. Тому і маємо сьогодні жахливі хвороби національної пам'яті (за словами Г.Ващенка) в масштабах усього українського суспільства, тому і живемо за ситуації все ще не розпрямленої, як слід, національної гідності. Книга виступає, безперечно, могутнім засобом формування національної самосвідомості, забезпечення безперервності тисячолітньої культури української нації.

У творах нашого славетного земляка, видатного українського педагога В.О.Сухомлинського неодноразово підкреслюється необхідність створення у школах широкого інтелектуального фону навчання. Учні тим легше буде вчитися, сприймати обов'язковий мінімум знань, чим далі він виходитиме за межі шкільної програми, знайомлячись з науковою, науково-популярною, художньою літературою з предмету. Чим ширший кругозір вихованця, тим стрімкіший злет його думки. Для формування наукових поглядів на історію України і людства потрібен широкий інтелектуальний фон, а для цього учні мають багато міркувати, осмислювати. Тільки це приведе до того, що у їх свідомості відкладеться головне і утвердиться правильне ставлення до подій минулого, сьогодення, чіткий погляд на перспективи розвитку суспільства.

Використовуючи ці поради В.О.Сухомлинського, завжди прагну розширити і поглибити знання учнів з предмету. З цією метою завжди широко використовую на уроках наукову, науково-популярну, художню літературу. Використовую передусім книги з власної бібліотеки, яка нараховує понад 5 тисяч томів історичної, мистецтвознавчої, художньої, педагогічної літератури. Чимало необхідних для роботи книг зібрано в бібліотеці шкільного кабінету історії.

¹ Мала енциклопедія етнодержавознавства - К., "Генеза", "Довіра", 1996. – С.103.

² Ващенко Г. Загальні методи навчання. - К., 1997. – С.87.

Читаючи науково-популярну літературу, учень іде від простого інтересу до допитливості і далі – до теоретичного інтересу. Науково-популярні книги використовують для побудови образної і доказової розповіді учителя з яскравими характеристиками подій та історичних діячів, як джерело відомостей з історії наукових пошуків та відкриттів, як один із засобів активної самостійної роботи учнів у класі і вдома. Наскільки цікавішими стають для учнів уроки, на які учитель приносить, показує, цитує такі, скажімо книги:

1. Борщак І., Мартель Р. Іван Мазепа (Життя і пориви великого гетьмана). К., 1991.
2. Кащенко А. Оповідання про славне військо запорізьке низове. Дніпропетровськ, “Січ”, 1991.
3. Книги із серії “Гетьмани України” (П.Сагайдачний, Б.Хмельницький, І.Мазепа та ін.).
4. Великий українець. Матеріали з життя і діяльності М.С.Грушевського. К., “Веселка”, 1992.
5. Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик. К., “Дніпро”, 1991.
6. Кулиняк Д. Соловецький в’язень. Останній кошовий Січі Запорізької. К., “Рад. Школа”, 1991.
7. Ричка В.М. За літописним рядком (Історичні оповіді про Київську Русь). К., 1991.
8. Шаповал І. В пошуках скарбів (Оповідання про Д.І.Яворницького). Дніпропетровськ, “Промінь”, 1990.
9. Слабошпицький М. З голосу нашої Клію (Події та люди української історії). К., “Довіра”, 1993.

Величезна роль в емоційному сприйнятті виучуваного на уроці матеріалу, у формуванні інтересу до історії, культури України належить, з моєї точки зору, історичній художній літературі та поетичним рядкам на історичну тематику.

Читаючи книги, газетні та журнальні публікації, обов’язково виписую до спеціального зошита поетичні рядки, присвячені тим чи іншим сторінкам української історії. Часом з цитування починаю урок, забезпечуючи створення відповідного емоційного настрою. Йдеться про поезії Д. Павличка “Мазепа”, Д. Яворівського “Розіп’яті Крути”, О.Стефановича “Крути”, А.Загравенка “Голод 1933 року”, Я.Славутича “Україна 1960-1970р.”. Перелік можна було б продовжувати.

А як обійтися вчителю, що прагне емоційно донести до свідомості дітей славні сторінки української минувшини, без поетичної збірки того ж Яра Славутича “Слово про Запорізьку Січ”, його ж книжки “Соловецький в’язень”. А вивчаючи історію давньоукраїнської держави – Київської Русі у 5, 7-х класах, як не використати прекрасну книжку О.Олеся “Княжа Україна”?

Протягом навчального року учні кожного класу знайомляться з десятками історичних романів і повістей. Неодмінним атрибутом кабінету історії є стенд “Що читати додатково з історії”. Мало який урок обходиться без кількахвилинного огляду літератури, без своєрідної реклами книг з тієї чи іншої проблеми. Вчитель будь-якого предмету повинен привчати учнів до читання, формувати читацькі смаки, працюючи на створення в школі культури книги.

А матеріал тут справді благодатний. Скажімо книги серії “Український історичний роман” історичні романи С.Скляренка, О.Соколовського, Р.Іванчука, Б.Лепкого, П.Загребельного, Ю.Мушкетика, Р.Іванченко, І.Білика тощо.

У ряді праць, зокрема, в книгах “Павлиська середня школа”, “Батьківщина у серці”, в статті “Думки про шкільне виховання” В.О.Сухомлинський говорить про необхідність будувати вивчення історії у школах так, щоб учні знали не тільки загальні закономірні розвитку суспільства, але й розуміли, що історію творять живі люди з їх думками, пристрастями. Ця думка наштовхнула мене на задум написати ґрунтовну книгу науково-популярного характеру, яка б дала молоді об’єктивну картину того, як творилася українська історична наука протягом двох останніх століть. За сприяння фундації ім. І.Багряного (США) ця книга “Історики України XIX – XX століття” (Нариси української історіографії) за кілька тижнів побачить світ у Центрально-українському видавництві м Кіровограда. У ній втілюється життєвий і науковий шлях 30 видатних українських вчених-істориків, бодай ескізно окреслюється той тернистий, страдницький шлях, який пройшла українська історична наука та її творці як в Україні, так і в діаспорі. Звичайно, книга жодною мірою не може розглядатись як систематичний курс української історіографії, але вона, думається, спроможна викликати інтерес до самостійного поглибленого опрацювання цієї проблематики вчителями-істориками, студентами, учнями старших класів, усіма, кому не байдужа вітчизняна історія і шлях, який пройшла українська історична наука.

Книга може бути корисною вчителю історії, бо істотно розширить ту досить скупу інформацію про розвиток української історичної науки та про її видатних представників, яка міститься в підручниках з історії України для 9 класу професора В.Сарбея та для 10 – 11 класів професора Ф.Турченка. Її матеріали можуть використовуватись на уроках як учителем, так і учнями для підготовки повідомлень, написання рефератів, творчих робіт тощо. Факультатив, аналогічний темі книги, міг би проводитись у 10 – 11 класах. З цих обставин книга могла б служити посібником для старшокласників.

Забезпечуючи роботу з книгою на уроці, роботу системну, цілеспрямовану, на справді наукових засадах, тим самим сприятимемо вирішенню завдань, які стоять перед українською школою, про які говорив свого часу Г.Ващенко: “На школі лежить найвідповідальніше завдання: виховати цю віру (в майбутнє – А.Іванко), надихнути молоде покоління любов’ю до своєї батьківщини, виховати свідомість високих якостей нашого народу й великої місії, що призначила йому доля.

Для цього потрібно в процесі навчання історії обмити наше минуле від бруду, яким завалили його москвини й почасти поляки, показати всю велич його, показати красу наших традицій, розкрити великі духовні багатства нашого народу, що збереглися в ньому у найтяжчих умовах нашого життя”¹.

---

¹ Ващенко Г. Загальні методи навчання. – К., 1997. – С.87.

Відповідальна за випуск:

Т.С. Манжула,
директор

Редактори:

О.В. Ліпей,
заст. директора з наукової роботи
Л.С. Босюк,
провідний методист

Укладач та упорядник:

Г.Я. Булгар,
провідний бібліотекар

Комп'ютерний набір:

О.А. Котова,
провідний бібліотекар

Комп'ютерна верстка:

С.В. Протопопов,
О.В. Трохановський,
провідні інженери
з програмного забезпечення